

облаштування заготівельних пунктів. У 2008 р. середня сума кредитів, виданих центрами дорадництва на створення молокоприймальних пунктів, становила біля 20 тис. злотих.

Подальший розвиток молочної галузі неможливий без підтримки й сприяння державних органів влади на усіх рівнях - від селищної ради до загальнодержавного.

Основними резервами підвищення конкурентоспроможності молочного сектора України та молокопереробних підприємств є: насиченість внутрішнього ринку дешевою та якісною сировиною й якісними молочними продуктами; посилення концентрації виробництва; підвищення продуктивності праці на фоні зростання купівельної спроможності населення.

Література

1. Бегг Дж. Инновационные технологии или сохранение традиций. Кто победит? / Дж. Бегг // Молочная промышленность. – 2006. - №4. - С.42-45.

2. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України.- Режим доступу: www.minagro.kiev.ua/page/?3800

3. Ільчик М.М. Прогноз попиту та пропозиції молокопродуктів: продовольче споживання, експорт та обсяги виробництва / М.М. Ільчик // Аграрна наука і освіта. – 2003. - № 3-4. -С.106-111.

4. Железняк А.М. Управління якістю молока та молокопродуктів / А.М. Железняк // Збірник наукових праць / За ред. М.І. Бахмата. – Кам'янець – Подільський: Абетка, 2006. - С. 212 - 214

5. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України www.kmu.gov.ua

Рецензент докт. екон. наук, професор Лотоцкий И.И.

338.24

*Овчаренко Л.О., к.е.н., доцент,
Донецький інститут туристичного бізнесу*

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ
РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ**

Рекреаційні ресурси є основою рекреаційного потенціалу. Їх відтворення та збереження забезпечує стійкість екологічних систем та безпосереднім образом пов'язане з рівнем здоров'я населення. Ефективне використання рекреаційних ресурсів передбачає проведення державної політики відновлення здоров'я працівників при відтворенні та збереженні цих ресурсів. В Україні планування нових рекреаційних зон майже не проводиться, а використання вже існуючих рекреаційних територій подекуди призводить до негативних наслідків для екологічних систем.

Рекреація в Україні традиційно провадилася у формі курортного оздоровлення. За радянських часів курортне будівництво здійснювалося практично в усіх регіонах України. Курортна медицина як самостійна гілка медичної науки і практики, що спрямовані на медичну реабілітацію з використанням усіх рекреаційних ресурсів, є загальновідомим надбанням нашої держави, яке, на жаль, не поліпшується за роки незалежності. З іншого боку, така важлива гілка рекреації як туризм та туристична індустрія тільки планувалися як нова прибуткова галузь економіки, проте й до нині доходи від туризму залишаються незначними у порівнянні з країнами, де туристична індустрія є розвинутою.

Наявні в Україні рекреаційні ресурси є передумовою для формування розвинутої рекреаційної інфраструктури. Проте успішність цього процесу багато в чому залежатиме від того, наскільки ефективно здійснюватиметься планування рекреаційних територій. Тільки науково обґрунтований підхід до територіального планування у сфері рекреації дозволить досягти кількісних та якісних результатів, що забезпечать високий рівень розвитку рекреаційної сфери.

Організація повноцінного відпочинку з метою зміцнення здоров'я населення за рахунок збільшення контактів людини з навколишнім середовищем стає дедалі актуальнішою як в теорії економічної науки оздоровлення, або рекреаційної науки, так і в практиці, тобто рекреаційній діяльності.

Рекреаційний потенціал України та рекреаційні ресурси були предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців таких, як О.О. Бейдик, А.Г. Охріменко, О.І. Гулич. Питаннями, пов'язаними з

розвитком рекреаційної сфери, вдосконаленням системи її управління займалися деякі науковці, серед яких, наприклад, Бережная І.В., Бобкова А.Г., Єфремов О.В., Кобанець Л.О., Саломатіна Л.М. Незважаючи на те, що питаннями територіального планування взагалі займалося багато науковців, територіальне планування рекреаційних територій є майже недослідженим. Спроби надати теоретичного підґрунтя та визначити його особливості було здійснено автором статті [1, с. 226-232], проте це питання потребує більш глибокого вивчення та наукового обґрунтування.

Метою статті є висвітлення загальних особливостей територіального планування рекреаційних територій на основі аналізу рекреаційного потенціалу України та різноманітності наявних рекреаційних ресурсів.

Наявність достатньої кількості рекреаційних ресурсів та виключно сприятливих природнокліматичних умов в Україні сприяє рекреації людини шляхом відновлення фізіологічних функцій організму, психічних та фізичних сил.

Враховуючи те, що територіальне планування рекреаційних територій в Україні не проводилося, люди обирали території для рекреації самі під впливом раціональних та ірраціональних факторів. Практично найпростішим завжди було дістатися до моря. Ось чому найбільшою популярністю в народі традиційно користується морське узбережжя. Рекреаційні території, або зони вздовж узбережжя виникали переважно стихійно там, де було зручно, а там, де моря немає, для виникнення таких територій потрібна була наявність яких-небудь загально відомих цілющих мінеральних ресурсів. Навколо них виникали поселення, які згодом пропонували дах для тих, хто приїжджав на лікування. Інколи якийсь меценат, або правитель будували поряд щось на зразок санаторія. Море й суша за наявністю інших факторів, таких як, наприклад, м'який клімат, бальнеологічні й ландшафтні ресурси, морські пляжі, створюють цілющий мікроклімат і тим приваблюють людей. Відпочинку на березі моря (загальна довжина – 1500 км) віддають перевагу близько 60% рекреантів в Україні. Варто зауважити, що з близько 900 км Чорноморського узбережжя тільки 650 км простягається впродовж глибоководних акваторій з пляжами, трохи більше 200 км – переважно без пляжів. Це узбережжя потребує значних інвестицій, щоб набути рекреаційної цінності. Хоча деінде є придатні землі для розміщення підприємств рекреаційного призначення вже зараз за умови створення штучних пляжів. Це – лише один із прикладів застосування планування нових рекреаційних територій, яке є завданням на майбутнє як вздовж узбережжя, так і на решті території України.

Вздовж Азовського узбережжя для рекреаційного використання придатні близько 460 км берегів та ще 140 км обмежено придатні. Практичне планування рекреаційних територій потрібно здійснювати у такому обсязі та кількості, щоб у рекреанта був вибір згідно з його метою: просто відпочинок, молодіжні розваги та знайомства, лікування, тощо.

Ми вже неодноразово досліджували рекреаційний потенціал Криму, переважно, його природний аспект, та варто згадати про інші регіони України. Природний та історико-культурний потенціали Карпат, Придніпров'я і Поділля, Волині і Слобожанщини є насамперед своєрідні і, по своєму, унікальні.

На території нашої держави налічується біля 40 міст з понад 1000-річною історією, більшість з яких розташовані на території колишньої Київської Русі. Зокрема, у Києві, Чернігові, Сумській, Полтавській, Черкаській областях, на Поділлі і Галичині зосереджені найцінніші пам'ятки історії, архітектури, культури Х-ХІ ст., численні археологічні пам'ятки ранньослов'янського та давньоруського періодів – різноманітні православні храми у візантійському стилі. Деякі пам'ятки стали зразками європейської та світової культур.

Місця з унікальною історико-архітектурною спадщиною могли б стати предметом різних видів туризму. Серед них такі міста, як наприклад, Переяслав-Хмельницький, Жовква та інші. Усі вони по своєму унікальні, представляють собою різні архітектурні стилі середньовіччя і вже цим викликають пізнавальний інтерес в Україні й закордоном.

Палацово-парковий ансамбль у Корсуні-Шевченківському, який виріс з невеликої фортеці, збудованої Ярославом Мудрим у 1032 р., – один з небагатьох в Україні, де збереглися первісні споруди. Парк ландшафтного типу, розташований на мальовничому скелястому березі р. Росі площею майже 100 га, з галявинами, старовинним палацом, був заснований у 1783 р. На території парку росте понад 70 видів дерев і кущів. Цей парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва ХVІІІ ст.

Касперівський ландшафтний заказник на Тернопільщині, на території якого розміщується Касперівське водоймище, каскад водоспадів, був створений з метою збереження унікального ландшафту середнього Придністров'я.

Чотири найбільші гіпсові печери світу розміщені у Тернопільській області. Це Оптимістична з

довжиною ходів 205 км – друга в світі, Озерна – 12 км, Млинки – 25 км і Кришталева – 22 км з електрифікованою екскурсійною трасою. Першою з відомих є печерна система Флінт-Рідж-Мамонтова (США).

На території Тернопільщини пропонуються мінеральні води типу «Нафтуса» з високим змістом органічних речовин, води без специфічних компонентів різного іонного складу, подібні до Миргородської, Куяльницької, Кримських; хлоридно-натрієві води та лікувальні грязі. Наявність комплексу природних ресурсів, сприятливого клімату, мальовничої місцевості робить цей край одним з найбагатших рекреаційно-туристичних районів України [2].

Своєрідною геологічною пам'яткою в Європі є Товтровий кряж, або Медобори на Поділлі. Це горбистий кораловий риф, сформований близько 20 млн років тому, з унікальною флорою, прикладом якої може бути ясенєць білий [3].

На початку 70-х років розпочалася активна робота зі створення біосферних заповідників згідно з програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Основною метою було збереження для майбутніх поколінь найтипівіших фондів природних систем, генофонду рослин і тварин. У біосферних заповідниках під охороною перебуває багато видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. На території нашої держави налічується понад 5 тис. об'єктів природно-заповідного фонду, які приносять матеріальну користь людям насамперед завдяки своєму природо регулюючому впливу. Серед них всесвітньо відомий біосферний заповідник «Асканія-Нова» у Херсонській області. Нині в заповіднику налічується 600 видів рослин, корінними мешканцями є понад 600 видів безхребетних, 57 видів хребетних тварин, 5 видів рідкісних птахів, зокрема степовий орел, стрепет, журавель красавка та сірий журавель.

Серед об'єктів природно-заповідного фонду треба відокремити національні парки, що включають природні комплекси та об'єкти, які мають особливу екологічну, історичну та естетичну цінність і призначені для використання з природоохоронною, науковою, культурною і рекреаційною метою. Чудовим прикладом органічного поєднання шедеврів садово-паркової архітектури, геологічного музею, різноманітних колекцій екзотичних дерев і чагарників є Уманська «Софіївка». У парку налічується понад 550 видів садових форм деревних та чагарникових рослин. Мережа національних парків і заповідників і площа, яку вони займають, постійно розширюється в Україні [4].

Важливе місце у структурі природно-заповідного фонду посідають заказники, тобто території, які мають особливе значення для збереження або відновлення природних комплексів чи їх компонентів і підтримання екологічного балансу. Як загальнодержавні, так і регіональні заказники мають різні профілі.

Для збереження природних ландшафтів існують ландшафтні заказники; для збереження цінних об'єктів неживої природи – геологічні; для збереження викопних об'єктів – палеонтологічні. Крім того, розрізняють заказники гідрологічні (болотні, озерні, морські, річкові), біологічні (ботанічні та зоологічні) та ін. До них належать ресурси заповідників гірських масивів Карпат, Криму з їх передгірними, гірсько-лісовими та гірсько-луговими зонами. Їх особливість полягає в тому, що вони мають зручні під'їзні шляхи близько до транспортних магістралей, що досить зручно для занять спортом та відпочинку.

Окремі унікальні природні об'єкти (водоспади, вікові дерева, скелі тощо), які мають наукове, історичне та культурно-естетичне значення, як правило, пам'ятки садово-паркового мистецтва, старі садиби, що мають меморіальне та художнє значення, комплекси міських парків, музеї-заповідники. У цих місцях будь-який вид діяльності, що завдає шкоди пам'ятці і навколишньому середовищу, забороняється.

Такою пам'яткою природи на Черкащині є заповідник «Канівські гори» площею 1020 га, де на Чернечій горі поховано Тараса Шевченка. На Полтавщині такими пам'ятками природи є знамениті кочубеївські дуби на старовинному полтавському шляху, вік яких становить 800 років, та природний ансамбль бузковий гай площею 2 га, закладений на початку XIX ст. Щороку там відбувається весняне свято «Пісні бузкового гаю». Незайманістю лісового ландшафту, природним добром дерев, кущів, квітів, трав, багатством рослинного світу характеризується пам'ятка природи загальнодержавного значення Велико-Анадольський ліс на Донеччині.

Значна частина природно-заповідного фонду зосереджена в Прикарпатті. Це одна з найбагатших лісом територій. Лісистість становить 21%. Тут налічується 365 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема 30 заказників, 99 пам'яток природи, 3 дендропарки, 8 парків садово-паркового мистецтва, 21 заповідні урочища. Під охороною держави перебуває 3,5 тис. об'єктів [5].

Серед природних територій, що охороняються, є заклади, завдання яких – створити спеціальну колекцію рослин з метою їх збереження, забезпечення різноманітності й збагачення рослинного світу,

здійснення науково-навчальної діяльності. До них належать дендрологічні парки і ботанічні сади. Дендропарки в стилі ландшафтного дизайну можуть бути самостійними, або входити до складу ботанічного саду. Взагалі Україна має багато незайманих куточків природи, де можна відпочити від міського шуму.

Клімат є одним з найважливіших ресурсів, що визначають комфортність відпочинку та лікування. Дослідження його впливу дає змогу забезпечити підбір раціонального режиму відпочинку рекреантів. Середня тривалість снігового покриву в Карпатах – 100-120 днів, а на решті території – 60-70 днів. На високогір'ї сніг випадає в листопаді й лежить до кінця квітня. Та стати реальним центром гірського відпочинку Карпатам заважає слабка матеріально-технічна база, при тому що для сезонних видів відпочинку сприятливі кліматичні умови зберігаються практично протягом 10-11 місяців [6].

Раціональне використання рекреаційних ресурсів потребує створення оптимальної мережі рекреаційних закладів та інфраструктури на всій території України, що є предметом централізованого територіального планування [1, с. 226-232], вдосконалення системи управління рекреаційною діяльністю [6], постійного відновлення природних об'єктів. Без регламентації рекреаційного навантаження неможливе тривале використання території. Безконтрольна експлуатація рекреаційних ресурсів нерідко призводить до деградації природних ресурсів. Досвід управління розвитком рекреаційної діяльності у світі підтверджує необхідність належної системи державного контролю за експлуатацією природних ресурсів. Слід поєднати раціональне використання рекреаційних ресурсів з економікою отримання прибутку від рекреаційної діяльності. Останнє потребує інвестицій, а також нормативно-законодавчого забезпечення розвитку малого бізнесу в рекреаційній діяльності, спрощення процедури його реєстрації, сертифікації тощо, зокрема, у сфері усіх видів туризму. Централізоване планування рекреаційних територій на практиці потрібно здійснювати з урахуванням задач для планування рекреаційних територій [1, с. 226-232], та особливостей, що вказані нижче.

Особливостями територіального планування рекреаційних територій є те, що необхідно враховувати науково обґрунтовані обмеження, тобто передусім поряд із загальними дослідженнями потрібно провести експертну оцінку кількості природних рекреаційних ресурсів, визначити оптимальне навантаження на них і тільки після цього розпочинати практичне планування кожної території щодо якості та кількості розташованих там об'єктів.

Наступним етапом буде проектування визначених у територіальному плануванні об'єктів.

«Щоб уникнути помилок і забезпечити високу якість територіального рекреаційного планування з урахуванням ... ландшафтною диференціації територій, необхідно розробити більш досконалу класифікацію різновидів планування рекреаційних територій. Для кожної території слід визначити конкретні задачі на базі загальних задач і змісту планування; обсяги й методи робіт, які відповідали б вимогам планування рекреаційних територій» [1, с. 226-232].

Таким чином, наявність достатньої кількості рекреаційних ресурсів та виключно сприятливих природнокліматичних умов на всій території України зумовлює необхідність централізованого територіального планування рекреаційних територій. В Україні, в умовах незрілої ринкової економіки, коли прибуток ставиться понад усе, тільки централізоване, тобто державне планування рекреаційних територій забезпечить збереження цих територій для нащадків і стійкий прибуток, за умови що маркетинг та цінова політика проводитимуться на високому кваліфікованому рівні.

Територіальне планування рекреаційних територій потрібно здійснювати на науково обґрунтованій основі з урахуванням задач, визначених для кожної території окремо, й усіх особливостей цього виду планування.

Література

1. Кобанець Л.О. Визначення особливостей територіального планування в рекреаційній сфері / Л.О. Кобанець // Вісник Східноукраїнського ун-ту ім. Володимира Даля. – 2009. – №9 (139). – С. 226-232.
2. Фарина О. Тернопілля — чарівний куточок Поділля / О. Фарина, Ю. Фарина, С. Вола // Туризм сільський зелений. — 1998. — № 4.
3. Охріменко А.Г. Природні рекреаційні ресурси Поділля / А.Г. Охріменко // Продуктивні сили і регіональна економіка України: Зб. наук. пр. - К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 1999. - С. 191-196.
4. Забелина Н.М. Национальный парк/ Н.М. Забелина. – М.: Мысль, 1987. – 97 с.
5. Кобанець Л.О. Концепція управління розвитком рекреаційної діяльності: моног. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 192 с.
6. Гулич О.І. Рекреаційний потенціал Українських Карпат та сучасний стан його освоєння / О.І. Гулич / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2004. – 56с.

Рецензент докт. екон. наук, професор Поклонский Ф.Ю.